

ŞEYTANIN HAZRET-İ ADEM'E SECDE ETMEMESİ*

Es-selâmü aleyküm ve rahmetu'llâhi ve berekâtühû!..

Aziz ve sevgili kardeşlerim, değerli Ak-Televizyon izleyicileri ve Ak-Radyo dinleyicileri! Allah'ın selâmı, rahmeti, bereketi üzerinize olsun...

Bakara Sûresi'nin âyât-ı kerimesini sohbetimizin mevzuu yapmaya devam ediyoruz. Geçen hafta 31, 32 ve 33. ayetleri izah etmiştik. Adem Atamız AS'a Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin varlıkların isimlerini öğrettiğini, ilimle şereflendirip meleklerden bile üstün kıldığını ifade eden ayetleri, sohbetimizin konusu yapmıştık.

a. Meleklerle Adem'e Secde Edin Denmesi

Bugünkü sohbetimizin konusu 34. ayet-i kerime. Bu ayet-i kerime şöyle, *bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm*:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا
إِبْلِيسَ أَبَا وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

(البقرة: ٢٤)

* Bu konuşma; Merhum Dr. Metin Erkaya tarafından, titizlikle çalışılarak metne dönüştürülmüştür. Mekanı Cennet olsun.

(*Ve iz kulnâ li'l-melâiketi'scüdû li-âdeme feseceđû illâ iblîse ebâ ve'stekbera ve kâne mine'l-kâfirîn.*) (Bakara, 2/34)

Sadece bu ayet-i kerimeyi açıklayacağım. Çünkü namaz vakti gelecek. Namaza yetişmem için, çok uzun bir konuşma yapmamam gerekiyor.

Bundan önceki ayet-i kerime, Allah'ın öğrettiği varlıklar ve onların isimleri dolayısıyla, Adem Atamız'ı meleklerden üstün kıldığını ve şereflendirdiğini gösterdiği gibi, bu ayet-i kerime de Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin Adem Atamız'a bahşettiği bir başka şerefi, onu nasıl yücelttiğini, değerini vurguladığını gösteren bir ayet-i kerime:

(*Ve iz*) *İz* edatı biliyorsunuz, “O vakit ki, o zaman ki, hatırla o zamanı ki...” mânâsına gelen bir edat. “O zamanı hatırla ki” veyahut, “O zamanı zikrediyorum ki” demek. Çünkü, eski bir zamandan bahsedildiği zaman kullanılıyor bu *iz* edatı. Muhatap kişi, o zamanda orada olmayabilir. Yâni, unuttuğu bir şeyi hatırlatmak değil de, “O zamanı tefekkür et, o zamanı ben sana hatırlatıyorum, dinle ve anla!” gibi bir mânâ var.

“O zaman ki, (*kulnâ*) ben Azîmü'ş-şân buyurmuştum.” Bu (*Kulnâ*), “Biz buyurduk” demek. Allah-u Teâlâ Hazretleri azamet sîgasıyla, kendisinin azametini ifade eden bir söyleyiş tarzı ile böyle buyuruyor. Vâhid, ehad, ferd, samed olduğu halde biz buyuruyor. “Ben Azîmü'ş-şân” diye Türkçe'ye

çevirebiliriz. Türkçe’de ben demek azamet ifade eder, tevâzu olduğu zaman biz denilir. Ama Arapça’da öyle değil; biz denildiği zaman azamet ifade ediyor.

(*Ve iz kulnâ li’l-melâikeh*) “O vakit ki, ben Azîmü’ş-şân meleklere demiştim ki...” Melâike’nin, melek kelimesinin çoğulu olduğunu geçen hafta söylemiştim. Melekler, Allah’ın nurdan yaratmış olduğu varlıklar. Kendisine dâimâ itaat eden, inkıyad eden, emrinden dışarı çıkmayan, emrolunanı yapan, Allah’ın mutî yaratıkları...

El-melâikeh, ma’rife olarak geliyor. Bundan, “Acaba bütün meleklere mi denildi, yoksa belirli bir zümresine mi denildi?” diye alimler çeşitli kanaatler beyan etmişler. “O zaman ki, meleklere ben Azimü’ş-şân demiştim ki: (*Üscüdû li-âdem*) Adem’e secde ediniz!”

Tabii vaslediliyor, *melâike*’nin sonu ile bağlanılıyor; (*li’l-melâiketi’scüdû*) gibi ses geliyor kulağımıza ama, kesik okunduğu zaman, (*Üscüdû*) “Secde ediniz!” Cemî muhatab, muhataplar çoğul olduğu zaman kullanılan sîga. *Üscud*, sen secde et; *üscüdû*, sizler secde ediniz!

(*Li-âdeme*) “‘Adem’e secde ediniz!’ dediğim zaman...” Onu hatırlatıyor Peygamber Efendimiz’e ve Kur’an-ı Kerim’i dinleyenlere Allah-u Teâlâ Hazretleri.

“O vakit ki, meleklere ‘Adem’e secde ediniz!’ demiştim. (*Fesecedû*) Tabii Allah’ın mutî kulları, varlıkları, yaratıkları olduğu için,

melekler secde ettiler. (*illâ iblîs*) İblis hariç; ancak İblis secde etmedi.”

Şimdi, bu (*illâ*) nasıl bir istisnâ edatıdır?.. Bu hususta alimlerin iki kavli var: İblis de meleklerdendi, o meleklerin içinden bir bölümü olarak İblis mi secde etmedi; yoksa melekler secde ettiler de, bir başka varlık olan İblis mi secde etmedi?.. İstisnâ edatının böyle iki türlü anlaşılması mümkün. İstisnâ-i munfasıl, istisnâ-i münkatı’ diyorlar buna. Onun izahını biraz sonra söyleyeceğim.

Melekler secde ettiler, İblis secde etmedi. (*Ebâ*) “İbâ etti, kabul etmedi, bilerek imtinâ eyledi; emri tutmağa karşı çıktı, emri tutmadı, emre karşı geldi, (*ve’stekbera*) ve kibirlendi, (*ve kâne mine’l-kâfirîn*) ve kâfirlerden idi veya kâfirlerden oldu.” *Kâne*, idi demek.

b. İblis’in Secde Etmemesi

Şimdi bu kısa ön açıklamadan sonra, biraz daha geniş bilgiler verebiliriz. Tabii benim size sohbetlerimi yaparken, kullandığım asıl tefsir kitabı İbn-i Kesir.. O sahih bir tefsir kitabı. Hadis-i şeriflerle ayet-i kerimeleri açıklıyor, rivayetleri sıralıyor. Ondan sonra, o rivayetlerin sıhhat dereceleri üzerinde de hükmünü beyan ediyor.

Burada İbn-i Abbas RA’dan, Dahhâk kanalıyla senedini verdiği bir şeyle, İbn-i Cerir’in rivayetini anlatıyor, bu melekler ve İblis meselesinde. Ama diyor ki: (*Fîhâ nazar*) “Bu rivayette bir münakaşa yapılabilir. (*Yasılı*

münâkaşatühâ) Münakaşası da uzun sürer.” diye kısa kesiyor. İsnadı hususunda (*siyâkun garîb*) diyor, bir çok noktalar var diyor.

İblis kelimesi, *eblese* fiilinden. (*Eblesehu'llah*), “Allah onu hayırdan uzak eyledi, hayırla hiç ilişkisi kalmayacak şekilde hayırdan ilgisini kesti.” mânâsına İblis dendi diye, böyle lügat izahı yapıyor İbn-i Kesîr tefsirinde.

Yine İbn-i Abbas'tan verilen bir başka rivayette de:¹

كَانَ إِبْلِيسُ إِسْمُهُ عَزَازِيلَ

(*Kâne iblîsü ismühû azâzîl*) İblis'in asıl isminin Azâzîl olduğunu ve bu ibâ etmesinden, imtinâ etmesinden, Allah'ın emrini tutmamasından, emrine itaat etmemesinden dolayı İblis, şeytan ve şeytân-ı racîm gibi sıfatlarla tavsif edildiğini kaynaklar belirtiyor. Yâni, “Allah onu rahmetinden uzak eyledi, hayırdan uzak eyledi, hayra sahip değil, hayra malik değil, hayır kaynağı değil, hayır yapacak bir varlık değil. Allah'ın rahmetinden koğulmuş, taşlanmış bir varlık.” mânâsına geliyor.

Şimdi Allah-u Teâlâ Hazretleri, Adem AS'ı öğrettiği bilgilerle meleklerden üstün tutuyor. Herkes hürmet etsin diye, ona secdeyi emrediyor. Melekler secde ediyorlar, şeytan karşı geliyor ve secde etmiyor.

¹ Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, c.1, s.170, no:146; Abdullah ibn-i Abbas RA'dan.

Said ibnü'l-Müseyyeb'den Katàde rivayet etmiş ki:

كَانَ إِبْلِيسُ رَئِيسُ مَلَائِكَةِ سَمَاءِ الدُّنْيَا

(*Kâne iblîsü reîsü melâiketi semâe'd-dünyâ*)
“İblis dünya meleklerinin reisi idi.” diyor. Bir rivâyet bu.

Hasan-ı Basrî Hazretleri'nden diğeri bir rivayeti de altına kaydetmiş ki:

مَا كَانَ إِبْلِيسُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ طَرْفَةَ عَيْنٍ قَطُّ
وَإِنَّهُ لِأَصْلِ الْجِنِّ كَمَا أَنَّ أَدَمَ أَصْلُ الْإِنْسِ

(*Mâ kâne iblîsü mine'l-melâiketi tarafete aynin kattü*) “İblis, şeytan asla, hiç bir zaman meleklerden değildi, meleklerden olmadı. (Ve innehû li-asli'l-cinni kemâ enne âdeme aslû'l-ins) Adem AS'ın insanların cediti, aslı, kökü olduğu gibi, İblis de cin taifesinin aslı idi.” diye rivayet etmiş. (Ve hâzâ isnadün sahîh ani'l-hasen) diye, İbn-i Kesir isnadın sahîh olduğunu söylüyor.

Demek ki alimlerin bazıları, İblis'in de, şeytanın da meleklerden olduğunu, hattâ şeytanın meleklerin alimlerinden olduğunu, bazılarının reisi durumunda olduğunu; sonradan böyle karşı gelerek, isyan ederek o durumdan düştüğünü söylerken; bazıları da, “Asla melâike olmadı, cin taifesindendi, yaratılışı başka maddedendi. Cinlerin cinsi, meleklerin cinsinden başkadır.” diyorlar.

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمَّا أَمَرَ الْمَلَائِكَةَ بِالسُّجُودِ لِأَدَمَ

دَخَلَ إِبْلِيسَ فِي خِطَابِهِمْ

لِأَنَّهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ عُنُصُرِهِمْ

إِلَّا أَنَّهُ كَانَ قَدْ تَشَبَّهَ بِهِمْ وَتَوَسَّمَ بِأَفْعَالِهِمْ

(Inna'llàhe teâlâ lemâ emere'l-melâikete bi's-sücûdi li-âdem) “Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin Adem'e secde edin dediği zaman, o da orada bulunması dolayısıyla, (dehale iblise fî hitâbihim, li-ennehû ve in lem yekün min unsurihim, illâ ennehû kâne kad teşebbehe bihim ve tevesseme bi-ef'âlihim) yâni onların arasında olduğundan, onların maddesinden, cinsinden olmamakla beraber aralarında bulunmaktan dolayı, o secde edin emri ona da oldu. Melekler secde ettiler, o secde etmedi.” diye beyan ediyorlar, Allah bilir.

Sahih rivayetlere göre melek değil, cin taifesinden. Ve Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin emrini tutmamış olduğu ifade ediliyor. Ebâ; ibâ etti, yâni imtinâ eyledi, kaçındı yapmadı mânâsına. (Ve kâne mine'l-kâfirîn) “Ve kâfirlerden oldu.”

Yâni, (Mine'llezîne ebev) “Emri tutmayıp ibâ edenlerden oldu, (mine'l-âsin) âsilerden oldu.” diye izah etmişler alimler. Bir de:

وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ الَّذِينَ لَمْ يَخْلُقْهُمُ اللَّهُ

يَوْمَئِذٍ يَكُونُونَ بَعْدَ

(*Ve kâne mine'l-kâfirin. Ellezîne lem yahlukhümü'llâhu yevme izin yekûnüne ba'd*)
Yâni, “İleride insanoğulları içinden ve cinlerden bazıları mü'min, bazıları kâfir olacak; işte o zümrenin başı olmuş oldu. Yâni, o zümreden kâfirlerin ilki oldu.” mânâsına ifade etmişler.

Çünkü *kâne*, Arapça'da oldu, dır takısı. Türkçe'de “Şu güzeldir, şu büyüktür.” dediğimiz gibi, o yüklem takısı olarak kullanılıyor. Ama bazı ayet-i kerimelerde de, *sâre* mânâsına da, yâni bir şeyken başka bir şey olmak mânâsına da kullanılmış. Meselâ, Nuh AS'ın oğlu için:

فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ

(هو: ٤٣)

(*Fekâne mine'l-muğrakîn*) Yâni, “Gark olunanlardan birisi haline geldi. Değildi, kenarda duruyordu; sel geldi, gark olunanlardan oldu.” (Hûd, 11/43)

Başka bir ileride gelecek âyet-i kerimede:

“—Ey Adem ve Havva, şu ağaca yaklaşmayın!

فَتَكُونًا مِنَ الظَّالِمِينَ

(البقرة: ٣٥)

(*Fetekûnâ mine'z-zâlimîn*) Sonra zalimlerden olursunuz, o hale gelirsiniz!” buyruluyor. (Bakara, 2/35) Yâni *sâre* gibi mânâsı. Orada kullanılışı da var diye, öyle de izah ediyorlar.

(*Ve'stekbera*) “İstikbar etti, yâni kibirlendi, kendisini daha büyük buldu.” deniliyor.

Başka sûrelerdeki başka ayet-i kerimelerden bildiğimize göre, Allah-u Teâlâ Hazretleri, İblis secde etmeyince buyuruyor ki:

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا

خَلَقْتُ بِيَدَيَّ

(ص:٧٥)

(*Kàle yâ iblîsü mâ meneake en tescüde limâ halaktü bi-yedeyye*) “Ey İblis, sen benim özene bezene, iki elimle yarattığım bu Adem AS’a, bu müşerref varlığa, secde et dediğim halde secde etmedin; seni secde etmekten ne men etti, ne sebeple secde etmedin?” (Sad, 38/75) diye, her şeyin sebebini biliyor ama, böyle onun durumunu ikrar ettirmek için, kendi diliyle söylemesini göstermek için sorunca; İblis’in cevabı ne olmuş:

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ

وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

(ص:٧٦)

(*Kàle ene hayrun minhu*) “Ben bu Adem’den daha hayırlıyım. (*Halaktenî min nârin ve halaktehû min tîn*) Beni ateşten yarattın, onu topraktan yarattın.” dedi. (Sad, 38/76)

Yâni, “Ateş topraktan daha hayırlıdır.” gibi saçma bir mantıkla secde etmemiş. Neyin daha hayırlı olduğunu Allah bilir.

قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ
صَلْصَالٍ مِنْ حَمٍّ مَسْنُونٍ

(الحجر: ٣٣)

(*Kâle lem ekün li-escüde li-beşerin halaktehû min salsàlin min hamein mesnûn.*) “Böyle topraktan, çamurdan yarattığın beşere secde edecek de değilim.” dedi. (Hicr, 15/33)

Böylece kibirlendiği beyan ediliyor. Tabii Allah-u Teâlâ Hazretleri kibirlenenleri sevmez. Çünkü hadis-i şerifte geçiyor, Peygamber SAS buyurmuş, umumi bir kural:²

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ
حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرٍ

² Müslim, *Sahîh*, c.I, s.93, no:91; Tirmizî, *Sünen*, c.IV, s.360, no:1998; Ebû Dâvud, *Sünen*, c.II, s.457, no:4091; İbn-i Mâce, *Sünen*, c.I, s.22, no:59; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, c.I, s.451, no:4310; İbn-i Hibbân, *Sahîh*, c.XII, s.493, no:5680; Taberânî. *Mu'cemü'l-Kebîr*, c.X, s.75, no:10000; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, c.IX, s.192, no:5289; Bezzâr, *Müsned*, c.IV, s.323, no:1512; İbn-i Ebî Şeybe, *Musannef*, c.V, s.329, no:26578; Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, c.V, s.160, no:6192; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, c.XII, s.225, no:4836; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, c.XXIII, s.280; Buhârî, *Târih-i Kebîr*, c.V, s.2, no:3; Hatîb-i Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-Müfterik*, c.III, s.77, no:981; Abdullah ibn-i Mes'ud RA'dan.

Hâkim, *Müstedrek*, c.III, s.470, no:5757; Beyhakî *Şuabü'l-İmân*, c.VI, s.291, no:8199; İbn-i Asâkir, *Târih-i Dimaşk*, c.XXIX, s.132, no:5993; Abdullah ibn-i Selâm RA'dan.

Kenzü'l-Ummâl, c.III, s.534, no:7774-7776; *Keşfü'l-Hafâ*, c.II, s.372, no:3117.

(Lâ yedhulü'l-cennete men kâne fî kalbihî miskâle habbetin min hardelin min kibr.)

“Kalbinde kibir cinsinden, hardal tanesi ağırlığı kadar kibir olan bir kimse...” Yâni küçücük bir şey. O hardal dediğimiz şey baharattan bir çeşit. Yemeklere konuluyor, bir lezzet versin, bir koku versin diye. “Kalbinde o kadar küçük bir miktarda, ağırlıkta kibir bile olan, cennete girmeyecek.” buyuruyor.

Tabii, bu İblis’in kibri, artık böyle hardal tanesi küçüklüğünde ufak bir şey de değil, rahmet-i Rahmân’dan tard olunmasına sebep olacak kadar muazzam bir kibir, azîm bir küfür olduğundan tard olundu. *(Ve kâne mine'l-kâfirîn)* Allah’ın rahmetinden iyice, ebediyyen koğulan bir kimse oldu ve cehenneme de atılacak, ebediyyen orada yanacak.

c. Meleklerin Secde Etmesi

Şimdi, “Melekler secde ettiler.” deniliyor. “Bu secde nasıl oldu?” diye, alimlerin bu hususta çeşitli görüşleri var. Bazıları diyorlar ki:

“Eski ümmetlerde secde etmek meşru idi. İnsanların bazı varlıklara secde etmesi tabii idi. Secde; hürmet göstermek, hürmeten eğilmek mânâsına geliyor. Bu meşrû idi, sonradan kaldırıldı.”

Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Yusuf AS’ın babasının, kardeşlerinin hikâyesi anlatılırken: İşte rüya görmüştü:

“—Babacığım, ben rüyamda on bir tane yıldız, ay ve güneşin bana secde ettiklerini görüyorum.” diye babasına anlatmıştı.

“—Aman evlâdım, bu rüyayı kimseye açıklama, kardeşlerine söyleme!” buyurmuştu Ya’kub AS. Sonra aradan maceralar geçti, kardeşleri hased ettiler, onu esir diye sattılar. Allah da onu Mısır’a götürttü, azizin hanımını satın aldı, evine, hanesine köle oldu. Sonunda Mısır’a vezir oldu. Tarım işlerine bakan, salâhiyetli bir kimse oldu.

Allah nasib etti, aziz vefat ettikten sonra azizin hanımını onunla evlendi. Sonra onlar da rahat etsinler diye, anasını, babasını, kardeşlerini Mısır’a davet etti. Ve hepsi birden ne yaptılar?

وَرَفَعَ أَبْوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا

(يوسف: ١٠٠)

(*Ve refea ebeveyhi ale’l-arş*) “Tahta anasını babasını oturttu. (*Ve harrû lehû süccedâ*) Kardeşleri de, hepsi birden hürmeten secde ettiler.” (Yusuf, 12/100) O zaman, yâni o devirde, hürmetini ifade etmek için secde etmek oluyordu, secde ettiler.

Ama bizim şeriatımızda kişiye secde etmek yok. Nitekim Muaz RA’dan rivayet olunmuş ki, şöyle demiş:³

قَدِمْتُ الشَّامَ فَرَأَيْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِأَسَاقِفَتِهِمْ

وَعُلَمَائِهِمْ فَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ

أَحَقُّ أَنْ يَسْجُدَ لَكَ فَقَالَ لَا لَوْ كُنْتُ
أَمِيرًا بَشَرًا أَنْ يَسْجُدَ لِبَشَرٍ
لَأْمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا
مِنْ عِظَمِ حَقِّهِ عَلَيْهَا

(حب. طب. عن معاذ)

(*Kadimtü'ş-şâm feraeytühüm yescüdüne li-esâkıfetihim ve ulemâihim.*) “Yâ Rasûlallah, ben Şam’a gitmiştim. Orada ahalinin piskoposlarına, din alimlerine hürmeten secde ettiklerini gördüm. (*Feente yâ rasûla’llâh, ehakku en yüscede leke*) Sen kendisine secde edilmek bakımından çok çok daha üstünsün, lâıksın. Secde edelim sana!..” demek istediği zaman, sorduğu zaman, Peygamber SAS buyurdu ki:

(*Lâ*) “Hayır! Böyle bir secde etmeyi istemiyorum, yok böyle bir şey, yasak... (*Lev küntü âmiren beşeren en yescüde li-beşerin*) Eğer ben bir kulun, bir insanın bir başka insana,

³ İbn-i Mâce, *Sünen*, c.I, s.595, no:1853; Ahmed ibn-i Hanbel, *Müsned*, c.IV, s.381, no:19422; İbn-i Hibbân, *Sahîh*, c.IX, s.479, no:4171; Taberânî, *Mu’cemü’l-Kebîr*, c.VIII, s.31, no:7294, Abdü’r-Rezzak, *Musannef*, c.XI, s.301, no:20596; Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, c.VII, s.292, no:14488; Muaz ibn-i Cebel RA’dan.

Aynı mânâda: Ebû Dâvud, *Sünen*, c.I, s.650, no:2140; Dârimî, *Sünen*, c.I, s.406, no:1463; Hâkim, *Müstedrek*, c.II, s.204, no:2763; Kays ibn-i Sa’d RA’dan.

bir başka kula secde etmesini farz edelim ki emredecek olsaydım; (*le emertü'l-mer'ete en tescüde li-zevcihâ*) hanıma, kocasına secde etmesini emrederdim, (*min izami hakkıhî aleyhâ*) onun üzerindeki hakkının çokluğundan dolayı...”

Çünkü dışarıda çalışıyor, zahmeti çekiyor, eve yiyeceği, içeceği getiriyor, hanımını, çocuklarını besliyor. Onlar evde duruyorlar, dışarının meşakkatini, zahmetini, sıkıntısını çekmiyorlar. Herhalde bu sebeplerden... “Öyle emrederdim, kadın kocasına hürmeten secde etsin diye emrederdim ama, yok böyle bir şey! Öyle bir şey de söylemiyorum. Bana da secde edilmesine rızâm yoktur!” dedi Peygamber Efendimiz.

Demek ki: Allah-u Teâlâ Hazretleri'nin meleklerle “Adem'e secde edin!” demesi, böyle bir hürmet ve saygı, ta'zim göstermeleri için. Adem AS'ın kıymetini, şerefini, Allah indindeki mevkiini, makamını bilsinler diye bir emir. Yâni, secde Adem AS'a diyenler var.

Bazıları da diyorlar ki: “Secde Allah'a idi, Adem AS mihrab gibiydi.” Yâni biz mihraba doğru secde ediyoruz ama, mihrab amaç değil, Allah'a secde ediyoruz. O bakımdan secde Allah'aydı diyenler var.

Bazıları da diyorlar ki: “Hayır; o devirde, eski devirlerde de böyle insanın insana hürmeten secdesi olabiliyordu. Allah öyle emretmiş, öyle uygun bulmuş ve meleklerle secde ettirmiş.” diyorlar. Yâni, doğrudan doğruya hürmeten,

ta'zimen Adem AS'a secde ettiler kanaatini beyan ediyorlar.

Herhalde Allah-u a'lem... Bu kadar alimin sözleri çok tabii burada, uzun. Kısaca söylemek gerekirse: Allah-u Teâlâ Hazretleri meleklerine Adem AS'a secde etmelerini emretti. Adem'in şerefi burada gayet aşikâr oluyor. "Melekler bile Adem'e hürmet etsinler!" diye emretmiş oluyor.

Rivayetlerde şu da var: Hani biz iki defa secde ediyoruz ya; şimdi melekler Adem AS'a bir secde ettiler, aksine İblis arkasını döndü secde etmedi. Onu öyle secde etmediğini, Allah'ın da "Niye secde etmedin?" diye ona hitâb-ı itâb ile sorduğunu görünce, melekler bir kere daha Cenâb-ı Hakk'a bu sefer secde ettiler. Onun için secde iki defa yapılıyor. Bir secde, iki secde; *secdeteyn* oluyor yâni. Hani bir rekât da, iki secdeyle oluyor diye, böyle bir izah da var.

Yâni melekler dahi, imanlı olunduğu zaman Adem AS'a secde ediyorlar. Zaten Adem AS, ilmiyle, irfanıyla insanoğlunun meleklerden bile üstün makamda olduğunu, geçen haftaki ayetlerde göstermişti. Ne mutlu, el-hamdü lillâh... Bizi insan yaratan, Adem AS'ın evlâdı yaratan Rabbimize hamd ü senâlar olsun!..

d. Şeytan Bizim Düşmanımız

Şimdi tabii bu böyle ama, şeytanın da itaat etmemesi ve secde etmemesi, isyan etmesi ve bunu kibriden dolayı yapması, bu da ayrı

bir mesele... Tabii bundan da çok dersler çıkartmamız lâzım!..

Çıkartacağımız derslerden birisi: Şeytan bizim düşmanımız. (*Aduvvün mübîn*) “Aşikâr düşman...” Ta bu secde etme zamanından başlamış bu iş. Rabbimiz; “Secde et!” dediği halde secde etmemiş, âsi olmuş, Allah’ın rahmetinden kovulmuş. Kıyamete kadar da insanoğlunu azdırmak, şaşırtmak, sapıtmak, kandırmak, cehenneme gidecek işleri yaptırmak için uğraşan bir varlık... O halde şeytanın tehlikesini, Allah’a bile âsi olan böyle bir şirret varlığın varlığını ve tehlikesini hatırımızdan hiç çıkartmayalım aziz ve muhterem kardeşlerim!

Bu çok önemli bir nokta... Yâni şeytanın âşikâr bir düşman olduğunu bilelim ki, şeytan bizi aldatmasın. Dikkat edelim ki, onun oyununa düşmeyelim, tuzağına düşmeyelim!..

Çünkü bu, içimizden bize bir takım fikirler verecek; biz de o fikirleri kendi fikrimiz sanacağız. İnsanlar olarak, kendim böyle istedim sanacağız. Halbuki şeytan içimize o fikri aşıyor, vesvese yoluyla veriyor. O halde içimizden gelen fikirleri, istekleri, arzuları sorgulamalıyız. “Bu nereden geliyor? Şeytanın bir mesajı olmasın, kışkırtması olmasın!” diye çok dikkat edeceğiz; bir.

İkincisi de kibirlenmenin iyi bir şey olmadığını, çok kötü bir şey olduğunu ve kâfirlerin, kibirlenenlerin ne kadar kötü duruma düştüğünü hiç hatırımızdan çıkartmayacağız.

Ve kulluğumuzu mütevâzi biçimde, tevâzu ile, mahviyet ile, boyun büküklüğü ile, haddimizi bilerek, edepsizlenmeyerek, kibirlenmeyerek yapmaya gayret edeceğiz.

Allah-u Teâlâ Hazretleri, böyle güzel bir şekilde kulluk yapmaya muvaffak eylesin...

e. Ölümden Sonrası İçin Hazırlanın!

Râbia-ı Adeviyye (*Rh. aleyhâ*) demiş ki:

إِنَّمَا أَنْتَ أَيَّامٌ مُتَعَدَّةٌ فَإِذَا ذَهَبَ يَوْمٌ ذَهَبَ

بَعْضُكَ فَاعْمَلْ وَاعْتَبِرْ

وَلَا تَقُلْ ذَهَبَ لِي دِرْهَمٌ وَدِينَارٌ

وَسَقَطَ لِي مَالٌ وَجَاهٌ بَلْ قُلْ ذَهَبَ يَوْمِي مَاذَا

عَمِلْتُ فِيهِ فَإِنَّ بِالْيَوْمِ يَنْقُضِي الْعُمْرَ

(*Innemâ ente eyyâmün müteaddideh*) “Ey insanoğlu, sen birkaç günden ibaretsin!” Yâni insana “Sen günlerden ibaretsin!” diyor. (*Feizâ zehebe yevmün zehebe ba'duke*) “Bir gün gitti mi, senin bir parçan gitmiş demektir.” Yâni, senin varlığından bir parça gitmiş demektir. Tabii bazısı gidince, bir parçası gidince, tamamının da gideceği oradan anlaşılır. Bir bir gide gide, sonunda günler tükenince, sen de tükeneceksin. O halde, (*fa'mel va'tebir*) yâni “Sâlih amel işle, ibret al, gözünü aç, gafil olma!”

Hattâ, (*Ve lâ tekul: Zehebe lâ dirhemün ve dînârun*) “Benim şu kadar altın liram, bu kadar param gitti deme; (*ve sakata lâ mâlün ve câhün*) işte şu kadar param zâyî oldu, mevki makamım gitti deme! (*Bel kul: Zehebe yevmî mâ zâ amiltü fîhi*) Eyvah, bir günüm gitti, ben bu gün içinde Allah’a ne yaptım diye ona bak! (*Feinne bi’l-yevmi yenkadı’l-umr.*) Çünkü gün gün, ömür yok olur.” buyurmuş.⁴

Bunlar da İsmâil Hakkı Hazretleri’nin, bu ayetlerin sonundaki nasihatlerinden... İsmâil Hakkı Bursevî⁵ Hazretleri’nin meşhur bir tefsiri var biliyorsunuz, *Rûhu’l-Beyân* diye. Tabii güzel nasihatları var orada.

Bir arif kişi vefat edeceği zaman, tabii hüznü, mahzun, ölüm kolay değil. Demiş ki:

⁴ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyan*, c. I, s. 72.

⁵ İsmail Hakkı Bursevî (1653-1725): 1653 yılında bugün Bulgaristan’da bulunan Aydos’ta doğdu. Mahlası olan Hakkî zamanla ismiyle bütünleşmiştir. Uzun süre Bursa’da yaşadığı için Bursevî nisbesiyle meşhur olmuştur. Alim, müfessir, mutasavvıf, şair, hafız, bestekâr ve hattat olup Mevlana’nın Mesnevi’sinin en büyük şarihidir.

İsmail Hakkı Bursevî, İstanbul’a taşındıktan sonra tasavvuf alanında eğitim almış, 1685-te Osman Fazlı Efendi’nin tayin etmesiyle Bursa’ya giderek Halvetiye tekkesine şeyh olmuştur. Halvetî tarikatına mensup olduğundan dolayı, aynı zamanda ‘Hâlvetî’ lakabıyla da tanınır. Bursa’da verdiği tefsir dersleriyle büyük şöhret kazanmış, hayatının yirmi üç yılını adadığı *Ruhu’l-Beyan* isimli dört ciltlik Arapça tefsirinin de büyük bir kısmını burada yazmıştır. İslâmî ilimlerde derin bilgiye sahiptir ve 136 eser vermiştir. 1725 yılında Bursa’da vefat etmiştir. Kabri Bursa’da Tuz Pazarı civarındaki dergâhındadır..

مَا تَأْسُفِي عَلَى دَارِ الْأَحْزَانِ وَإِنَّمَا تَأْسُفِي عَلَى

لَيْلَةٍ نِمْتُهَا وَيَوْمٍ أَفْطَرْتَهَا

وَسَاعَةٍ غَفَلْتُ فِيهَا عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى

(*Mâ teessüfî alâ dâri'l-ahzân*) “Üzülmem, şu hüznün diyarı olan dünyadan ayrılıyorum diye değil. *Dâru'l-ahzân* burası, hüznün diyarı, üzüntüler diyarı. Buradan ayrılıyorum diye değil; (*ve innemâ teessüfî*) ama benim esef ettiğim, üzüldüğüm şu: (*Alâ leyletin nimtühâ*) Uyuduğum, kalkıp ibadet etmediğim gecelerime, (*ve yevmin eftartuhâ*) oruç tutmayıp, fırsat kaçırdığım günlerime, (*ve saatin gafeltü fîhâ an zikri'llâhi teâlâ*) ve gafletle Allah'ı zikretmeden geçirdiğim zamanlarıma, saatlerimedir asıl esefim. Üzüntüm o.” demiş.

Tabii hadis-i şeriflerde de var: “Her gün, insanoğluna seslenirmiş; ‘Ey insanlar! Ben yeni bir günüm. Ben sizin amellerinize şahidim. Eğer ben gittim mi, güneş şimdi batıp da ben bittim mi, artık bir daha asla gelmem. Gözünü aç, benim içimde, yâni bu günde hayır ve ibadet eyle.” dermiş.

Hasan-ı Basrî de meclisindeki insanlara demiş ki:

يَا مَعْشَرَ الشُّيُوخِ مَا يُنْتَظَرُ بِزَرْعٍ إِذَا بَلَغَ

قَالُوا الْحَصَادُ

(*Yâ ma'sere's-şuyûh*) “Ey ihtiyarlar!” Etrafında olgun, yaşlı başlı insanlar var, onu seven, dinleyenler var. (*Mâ yuntazaru bi-zer'i izâ belağa*) “Ekin olgunlaştığı zaman ne yapılır, ne olur, ne olacak bunun akıbeti?..”

(*Kâlû: El-hasàd*) “Demişler ki: Ekin biçilir.” Yâni ne demek istiyor: “Ey ihtiyarlar ekin olgunlaştığı zaman ne olur, hasad olur. Yâni işte yaş da olgunlaştığı zaman, insan hasad olacak, ömür bitecek.” (*) (*Rûhü'l-Beyan*, c. 1, s. 72)

Onun için, işte o anı düşünüp ölüm için ve ölümden sonra için hazırlanmak lâzım! Gerisi hepsi aldatıcı şeyler. Şeytan aldatır insanı, nefsi aldatır. Bu dünya hayatı aldatır.

Allah-u Teâlâ Hazretleri bizleri, –eğer hayırlı ilimlerle mücehhez olursak, ma'rifetullahı erersek– üstün varlık olarak yaratmıştır, meleklerden bile üstün kılmıştır. Meleklerden bile bize secde ettirmiştir. Meleklerden bile üstün olabiliriz. O makamı yakalamaya çalışmak veya o devleti elden kaçırmamağa dikkat etmek lâzım!

Şeytan da, Allah emrettiği halde bize secde etmemiştir, işi gücü bizim zararımıza çalışmaktır. Onun da tehlikesine karşı uyanık olalım! Allah bizi bu kadar mükerrem bir varlık olarak yaratmışken, şeytana aldanıp da ahiretimizi berbat etmeyelim!

Allah cümlemize tevîkîni refîk eylesin... Allah hepinizden râzî olsun...

Es-selâmü aleyküm ve rahmetu'llâhi ve berekâtühû, aziz ve sevgili izleyiciler ve dinleyiciler!..

Prof. Dr. Mahmud Es'ad COŞAN

16. 03. 1999 - Mekke

[Bütün TEFSİR DERSLERİ'ne PDF olarak ulaşmak için tıklayınız.](#)

